

KULTURMINNER

GRUPPE: 10.2

SANDEFJORD

Utgitt av SANDAR HISTORIELAG, Sandefjord

Våren 2014

Tekst: BJØRN KVARENES. Foto: CATO ARVESCHOUG

JUGENDBYEN SANDEFJORD

Det er blitt sagt at Sandefjord er jugendby nr. 2 i Norge, nest etter Ålesund. Forfatter av disse linjer kan verken bekrefte eller benekte riktigheten av påstanden. Men siden den nå engang ble framsatt, kan det kanskje være på sin plass å forsøke å skaffe seg en oversikt over hva byen har å by på av jugendarkitektur. Så kan eventuelle interesserte selv lettere bedømme om påstanden holder vann.

Litt historikk

Jugendstilen, eller art nouveau som stilen også kalles, oppsto som kjent i 1880-årene, og hadde sin blomstringstid i tidsrommet 1890 – 1920. Den fikk et ekstra løft gjennom Verdensutstillingen i Paris i 1890, og gjorde seg gjeldende i arkitektur, brukskunst og dekorativ kunst. Blant de ledende arkitektene finner vi spanske Antoni Gaudi (1852 – 1926) og skotske Charles Rennie Mackintosh (1868 – 1928). Disse må sies å representere to hovedretninger innen jugendarkitekturen, og de har som kjent satt sine preg på henholdsvis Barcelona og Glasgow.

I arkitekturen kjennetegnes stilen av ny bruk av materialer som jern, glass og sement, som blant annet ble brukt til å skape slyngende og vegetabilisk dekorative elementer. Bygningene var ofte asymetriske, og konturene gjerne avrundede, tunge og lukkede. Gaudis arkitektur preges av murte buer og hvelv, og en mangel på naturlige rette linjer, – mens Mackintosh framstår som langt strammere i sin form.

I Norge faller jugendstilen i tid sammen med nasjonalistiske strømninger, og med den nasjonsbyggingen som kulminerte med 1905. Den fikk en ytterligere impuls gjennom utgravingen av Osebergfunnene i 1904, og smeltet ofte sammen med elementer av den nye dragestilen som oppsto.

Sandefjord

Her i byen var det de store brannene i 1882, 1900 og 1915 som banet veien for den nye arkitekturen. Og hvis vi nå skulle dra på leting etter mulige fotavtrykk etter de store mestre innen art nouveau, er kanskje Arnstein Arnebergs Ekeberg kapell og krematorium (1960) et egnet sted. Her finner vi først og fremst Gaudi-inspirerte detaljer i den vakre og myke korbuen, og i den skulpturelt utformede trappa opp til orgelgalleriet. Og med litt velvilje kan man kanskje si at de smale og høye blyglassvinduene mot nord bringer tankene hen på det stramme formspråket til Mackintosh.

Kapellet som helhet framstår ikke som noen jugendbygning. Men Arneberg – i likhet med alle de arkitektene som virket i byen vår – var ikke ukjent med å blande stilarter. Således finner vi jugendstilen i det alt vesentlige sammen med stilarter som klassisisme og historisme. Av spesielle jugenddetaljer i byen kan nevnes utformingen av de karakteristiske gavloppbyggene, som med sine ofte runde og myke avslutninger, bryter opp fasadene og gir dem liv. Nevnes må også vindusinnrammingene og de mange balkongene fra 2. etasje og oppover – med sine smijernsrekkverk. Dessuten minner vi om at det som er igjen av original arkitektur, stort sett befinner seg over 1. etasje.

Baker Halvorsen (1900) på Hvidts Plass

Ekeberg kapell

Før vi går til en videre beskrivelse av jugendarkitekturen i byen, er det på sin plass å presisere at dette kulturminneblad – av plasshensyn – ikke tar sikte på å gi et totalbilde av det som måtte finnes. Det som presenteres er et utvalg, som sikkert kan kritiseres. Forfatter av dette kulturminneblad er kun en interessert amatør i faget. Men siden ordet amatør kommer av det latinske verbet *amare* og betyr «en som elsker», så er kanskje ikke dette det dårligste utgangspunktet å ha?

Som første bygning er det naturlig å nevne «Baker Halvorsen» (1900) på Hvidts Plass, kanskje byens mest gjennomførte jugendbygning. Spesielt bør fremheves smijernsrekkverket i 2. etg. over balkongen, som også fungerer som en slags baldakin over hovedinngangspartiet midt på bygningen. Her ser vi tydelig stiliserte blomstermotiv som danner en sammenhengende bord rundt rekkverket, og over det hele en dekorativ stilisert 3-kløver, plassert i en halvsirkelformet nisje i murpussen over balkongvinduet. Vi merker oss blomstermotivene i vindusinnrammingene, og en ørliten mangel på symmetri i 2. etg. bryter med den ellers fullkomne symmetrien. Arkitekt Gustav Guldbrandsen.

Metodistkirken

Hotel Atlantic

På Hvidts Plass ligger også den tidligere Metodistkirken (innviet til bruk 5. mai 1918), som nå er overtatt av byens katolske menighet. Her er det vakre skifertaket bevart, og særlig tårnet med sitt myke formspråk peker mot jugendstilen. Arkitekt Haldor Larsen Børve.

Lenger borte i Stockfletthsgate ligger Hotel Atlantic (fra 1914 og utover), som med sin imponerende bygningsmasse er en godt bevart bygning med innslag av jugend. Særlig inngangspartiet mot Jernbanealleen minner om dette, med sitt brede og avrundede gavloppbygg, flankert av klassisistiske kanelerte pilastre. I senere tid er bygningen betydelig påbygd i samme stil som den originale, noe som har resultert i Foreningen Gamle Sandefjords Bevaringspris.

Arkitekten for bygget – som for øvrig hadde hatt Arnstein Arneberg som assistent 10 år tidligere, og som også en kort tid var hans kompanjong og ble en av landets største arkitekter – var Ole Sverre.

Skrått overfor Hotell Atlantic, i Jernbanealleen, ligger Jernbanealleen 32 (CA 1900). Her har vi en del fine jugenddetaljer i vindusinrammingen og i balkongrekkverket. Rundbuevinduene i 2. etg. er jugendinspirerte, mens vinduene i det sentralt plasserte gavloppbygget minner mer om sen-empire eller nygotikk. Arkitekt Gustav Gulbrandsen.

Jernbanealleen 32

Stockflethsgate 9

Den 1 ½ etasjes bygningen i Stockflethsgate 9 ble oppført mot slutten av jugendperiodens glanstid, i 1915. Den er i Sandefjord kommunes «Bevaringsplakat» (2003) beskrevet som en «god representant for jugendstilen», og Roar Tollnes beskriver den i «Byvandring i Sandefjord» (2001) som «jugendstil på sitt beste». Særlig interessant er nordfløyen, med sitt kobbertak og sin overlysoppbygging. De høye smale vindusrekkene i tilbygget minner om de Mackintosh – inspirerte vinduene i Ekeberg kapell og krematorium. Legg også merke til den fine jugendlampa som skimtes inne i entreen! – Også denne bygningen har fått Bevaringsprisen. Arkitekt Ole Sverre.

Hvis vi så fra Aagaards Plass begynner en tenkt vandring østover langs Kongensgate, som av mange beskrives som Sandefjords praktgate, finner vi på venstre hånd en godt bevart hjørnegård – Kongensgate 21 (1901). Denne er spesiell idet 1. etasje her har unngått de store ombygningene. Her er en mengde jugenddetaljer, og loftsetasjen har vakkert detaljerte gavloppbygg. 2. etasje byr på en nesten umerkelig mangel på symmetri. – Gården ble malt i 2013, men om dagens gråfarge er mer lik den opprinnelige enn den tidligere gulfargen, vites ikke. Arkitekt ukjent.

Videre bortover samme gate ligger Kongensgate 15, (1900) – med markerte vinduer mot den røde musteinsfasaden, og med karnapp over 2 etasjer som ender i en balkong med et behersket blomstermotiv i balkongrekkverket. Arkitekt Gustav Gulbrandsen.

Balkonger med jugend utsmykning finner vi også på hjørnegården Kongensgate 18 (1900), ofte kalt «Gunilla-gården». Den ble renoverert i 2002, men har beholdt sitt markante jugendpreg. Her er gavloppbygg med mange detaljer, og smijernsbalkonger med blomstermotiv til begge gatene. Heller ikke her er det gjennomført symmetri. – Bybrannen i 1900 startet like sør for denne bygningen, i sykkelfabrikken «Nordmannen». Arkitekt Fritz Holland.

Kongensgate 18

Den andre hjørnebygningen, Kirkegata 8 (1900) er sentrums kanskje mest iøynefallende bygård. Her er et mangfold av stilarter representert, fra Østens løkkupler, historismens trappegavler og klassisismens tempelgavler til jugendstilens stiliserte blomster, for bare å nevne noen. Bygningen er meget vel bevart, også på gateplan, og er i følge Bevaringsplakaten blant de aller mest verneverdige av bygårdene våre.

Arkitekten bak denne bygningen – så vel som Sandefjord Kirke (1903) og Kirkegata 3 (Sandefjords Sparebank 1932) – er Carl Michalsen, en av våre mest betydelige norske arkitekter.

Lenger øst i Kongensgate ligger Kongensgate 11 (1900), en staselig jugendbygning med fremskutt karnapp over 2 etasjer. Her er flere balkonger med smijernsrekkverk i beste jugendtradisjon. Arkitekt ukjent.

Kirkegata 8

Kongensgate 9 (1900) har et fint sidestilt midtparti med buformet avslutning. Med sin bruk av flerfarget fasadeteagl bidrar bygningen til at Kongensgate fremstår som byens fremste jugendgate. Arkitekt Gustav Gulbrandsen.

Kongensgate 10

På vestsiden av Bytunet – kanskje byens fineste plass – ligger arkitekt Gustav Gulbrandsens antakelig flotteste bygning, Kongensgate 10. Også denne er fra 1900, et år som må ha vært et ganske så travelt år for arkitekten og hans kontor. Her er stor variasjon i stilarter. Jugend detaljer ser vi blant annet i de stiliserte blomstene i kapitelene over de kanelerte pilastrene. Her er også et sentralt plassert gavloppbygg, som ender i et lite lekent smijernsgitter.

En annen bygning som bidrar til Bytunets fine arkitektoniske uttrykk er nabobygningen «Privatbanken» (1912). Den ble oppført som bank, og bærer følgelig preg av trygghet, soliditet og uinntakelighet. Hjørnebygningen rangerer på linje med Kirkegata 8 i verneverdighet, i følge «Bevaringsplakaten». Her er gavloppbygg til begge gatene, med typiske jugend avslutninger. Legg også merke til det særdeles vakre steinarbeidet som er gjort med vindusomrammingen. Arkitekt Haldor Børve.

På motsatt hjørne ligger nok en staselig bygård, Rådhusgata 12 (1914). Denne tidligere post- og telegrafbygningen er en av sentrums aller største fra gjenoppføringstida etter bybrannene. Her er en første etasje kledd i naturstein, og markante gavloppbygg flankert av hvite søylemarkeringer mot en grå bakgrunn. Gavloppbyggene ender i myke buede jugendavslutninger. Arkitekt ukjent.

Kongensgate 1c, eller Verdensteateret

med rundt tårn og spir, Storgata 17 (1915), som i sin tid var Sandefjords Skofabrikk A/S. Her er heller sparsomt med fasadedetaljer, men bygningens litt tunge uttrykk er jugendstilens. Arkitekt Rei Himberg .

På samme side av Storgata ligger en annen bygning med innslag av jugend, Storgata 13 (1915/1916). Til forskjell fra ovennevnte bygning har denne et midtstilt gavloppbygg med smijernsbalkonger og enkel ornamentikk i rekkverket. Arkitekt (antakelig) Haldor Børve.

På motsatt side av gata har vi den beherskede fasaden på Storgata 12 (1915/1916) hvor Sandefjords Blad tidligere holdt til. Her ser vi forfinede pilasterlignende pussdetaljer som deler opp fasaden på en raffinert måte, rundt sentralt plasserte smijernsbalkonger. Bygningen er i år nymalt, med det resultat at disse detaljene ikke lenger er så lett å få øye på, som de var tidligere. Arkitekt Haldor Børve.

På vår vei ned Storgata merker vi oss Rådhusgata 9 (1900), hvor Kaffistova til Sandeherad mållag tidligere holdt til. Dette er en bygård i historismestil med jugenddetaljer. Av særlig interesse i denne sammenheng er smijernsrekkverket rundt balkongen i 3. etasje. Arkitekt Gustav Gulbrandsen.

Rådhusgata 9

Hvis vi så går tilbake til Kongensgate, finner vi – helt borte ved Museumsgata – Kongensgate 1c, eller Verdensteateret(1917). Dette er en jugendbygning som har gjennomgått bare små endringer. Over en dominerende baldakin finner vi et midtstilt karnapp med byens kanskje minste balkong, omgitt av smijernsrekkverk med blomstermotiv. Og over det hele et gavloppbygg med fine pussdetaljer. Arkitekt ukjent.

Nevnes må også villaene som fremdeles står i Kongensgate, mellom Museumsgata og Bjerggata. Likeledes Kirkegata 7 (ca 1920), og villaene med samme uttrykk som vi finner i Landstadsgate nord for Kirkeparken. De er alle oppført i 11/2 etasje og har fine jugenddetaljer.

Av andre gater med jugendarkitektur er først og fremst Storgata. Men her finner vi som før nevnt på langt nær den samme rikdommen på jugendarkitektur som Kongensgate har å by på. Men allikevel vil den interesserte vandreren kunne finne mange detaljer å glede seg over også her. Av interesse nevner vi først og fremst hjørnebygningen

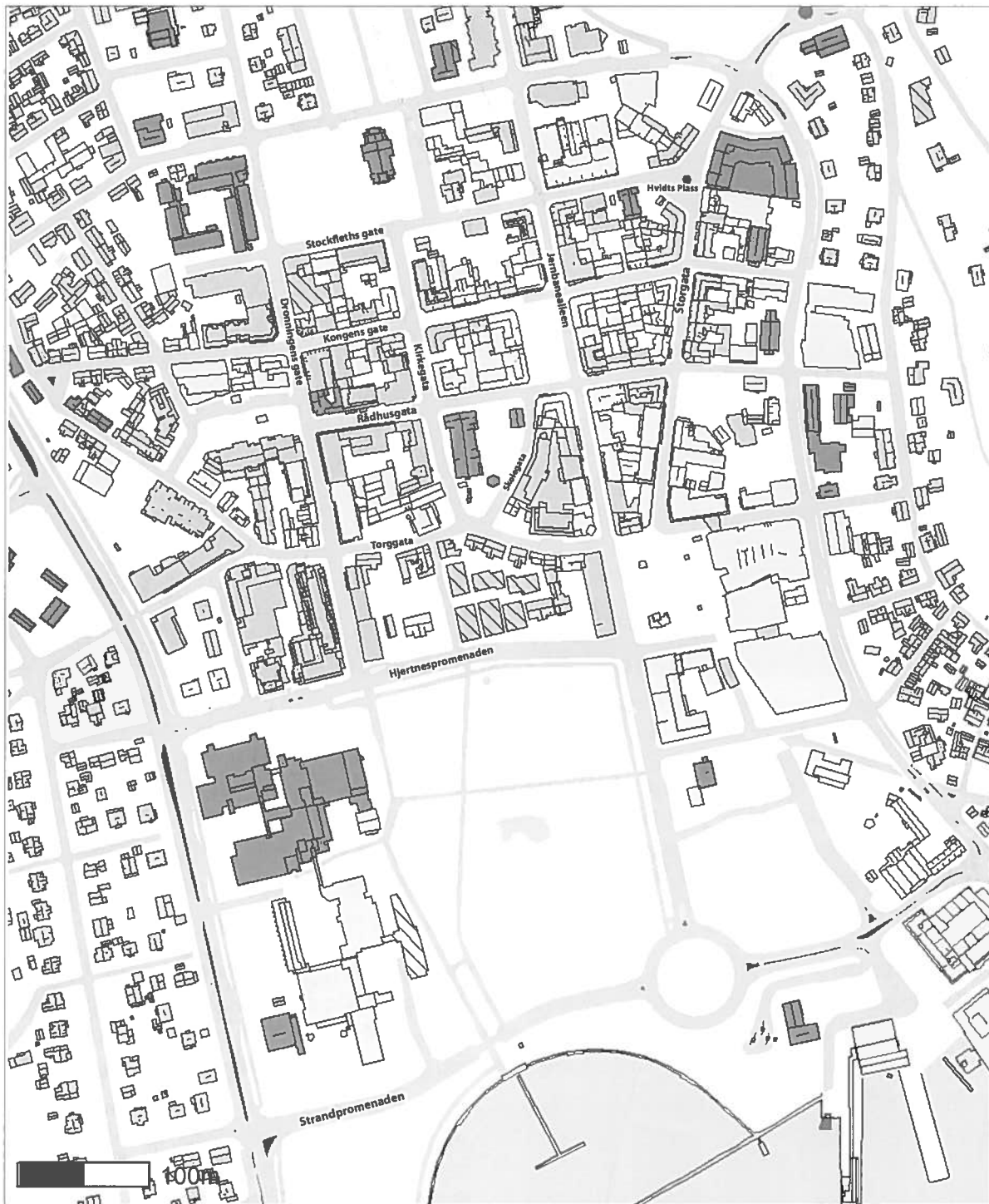

Torggata 4

Selv om Torggata i det alt vesentligste er ei gate med trehusbebyggelse, har den også en murbygning med en vakker 2. etasje i jugendstil – Torggata 4 (1911). Her er 2 oppbygde gavler med runde, dekorerte avslutninger over sirkelformede loftsvinduer. Dessuten finner vi klassisistiske elementer som tannborden under gesimsen og girlanderne over vinduene i gavloppbyggene. Arkitekt Haldor Børve.

Konklusjon

Etter at drøye 100 år er gått siden art nouveau eller jugendstilen satte sitt preg på Sandefjordsarkitekturen, er det vel riktig å si at stilarten har hatt en beundringsverdig slitestyrke. Og det i en by hvor bevaringsverdig bebyggelse over tid har blitt relativt stemoderlig behandlet. Det er å håpe at dagens og morgendagens eiere av våre bygårder både vil være seg sitt forvalteransvar bevisst, og at de makter vedlikeholdet av Sandefjords jugendarv, til glede for mange.

Kart over Sandefjord sentrum.

Kilde: Tillatt brukt av Sandefjord kommune

Kilder

Roar L. Tollnes, Byvandring i Sandefjord (2001)

Sandefjord kommune, Teknisk etat, Bevaringsplakat Sandefjord Sentrum (2003)

Ada Polak, Antikvitetsboken, Aschehoug (1965)

Gabriele Fahr-Becker, Jugendstil, Spektrum Forlag (2007)

Ansvarlig redaktør for Sandar Historielags Kulturminner: Haakon Berg Jensen

Bruk av stoffet eller kopiering må forhåndsavtales med Sandar Historielag, Sandefjord.